

priopćenja – *communicationes*

NASRTAJ NA SLIKU BOŽJU

Ivan GOLUB, Zagreb

Razumljivo je da se čovjek bavi pitanjem tko je čovjek. Radi se o vlastitoj koži. Čovjek se zapravo pita tko je on sam. I koliko je znanosti i umjetnosti toliko je, rekli bismo, i odgovora na pitanje tko je čovjek. Kad riječ »čovjek« čuje liječnik pomišlja zacijelo na kosti, mišiće, žile, živce i dušu. Kad sociolog, pomišlja na društvenost ljudskog bića. Kad slikar ili kipar, ima pred sobom izraz ljudske duše u ljudskom tijelu. Filozof starine veli za čovjeka da je »animal rationale«. Definira ga u odnosu prema životinji. I Biblija govori, već na prvoj svojoj stranici, o čovjeku. Naziva ga slikom Božjom. Definira ga u odnosu prema Bogu.

Slika! Od one što ju je pračovjek skrio na oporoj pećini svog obitavališta do one što se prsi u raskošnom dvorcu. Slika! U galeriji i u muzeju. Na stijeni u kući. U crkvi i u dvorani. Na ulici i u povorci.

Svim slikama je jedno zajedničko. Žele predočiti ono što iskazuju ili onoga koga prikazuju. Oživjeti sjećanje ili dati viđenje vlastite mašte. Predočiti neviđeno ili otkriti samo sanjano. Predstaviti postojeće ali i moguće ili buduće. Viđeno nutarnjim očima učiniti vani vidljivim...

Zajedničko svakoj slici – omeđimo li se na slike čovjeka – nije samo predočivanje onoga koga slika prikazuje, već i posredovanje prisutnosti onoga koga predstavlja. Po slici on nekako biva tu. Slike se zato časti i ovjenčava, štuje ili oskvrnjuje, njima se zanosi ili se biva prema njima ravnodušan. U riječ slici se čini ono što bi se činilo onome koga slika predstavlja. I tako slika znači i naličnost i prisutnost.

Jedna učiteljica je, pred koju godinu, u gradu Zagrebu, dala djeci za zadaću da naslikaju Boga. Razna su razno izradila zadaću: Jedna djevojčica, mislim da se zove Ivana, donijela je – jedina – prazan list i predala ga kao zadaću. Učiteljici, koja ju je upitala, kako to, odgovorila je: »Drugarice, Boga se ne vidi.«

Rekla je ono što je davno rekao vidjelac sa Patmosa, Evandelist Ivan: »Boga nikada nitko nije vidio« (Iv 1,18). Onoga koga ne vidimo izravno možemo nekad vidjeti u slici.

Tko će naslikati Boga kad ga nikad nitko nije vidio? Bog samo može sebe naslikati. I sliku nam dati. Darovati. On je to učinio. Pisano je da je Bog čovjeka načinio svojom slikom. Stvarajući čovjeka Bog je napravio svoju sliku. U čudesan svijet koji je stvarao šest dana, posljednjeg šestog dana stavio je svoju sliku – čovjeka. Dar šestoga dana. Svojom riječju ga je naslikao.

»Reče Bog: Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da vladaju... Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih« (Post 1,26-27) – prva je riječ o čovjeku u Bibliji. Izraz »slika Božja«, na Origenju, posebno semitskom, ne znači prvotno naličnost. Ona nije kao slika Šimunova, Jakobova, Judina, koja izriče sličnost sa Šimunom, Jakobom, Judom. Ona nije slika koja je Božja te znači sličnost s Bogom. Slika Božja je vlastiti izraz. Mogao bi se pisati kao jedna riječ »slikabožja« (hebrejski selem elohim). I znači prisutnost Božanstva, odnosno božanskog fluida u onome što se naziva slikom Božjom.¹

Izrazom dakle da je čovjek stvoren na Božju sliku prvenstveno se iskazuje da je čovjek na neki način Božje prebivalište, da je Bog njemu prisutan, dobrohotno prisutan, blizak. Izabrati pak nekoga da mu se bude prisutan, blizak – a stvaranje čovjeka je očito izbor – znači, izabrati ga za prijatelja. Time što je Bog stvorio čovjeka da mu bude on (Bog) prijatelj, pozvao je čovjeka da uzvрати na poziv. Prijateljstvo je naime po naravi uzajamno. Čovjek je i sličan Bogu. To je zahtjev prijateljstva. Prijateljstvo, kako veli starina, pretpostavlja jednake ili čini jednakima. Kad se radi o Bogu ne može biti govora o jednakosti ali može biti govora o sličnosti. Bog je učinio čovjeka sličnim (hebrejska riječ: demut) da bi se moglo ostvariti prijateljstvo između Boga i čovjeka. Ta pak sličnost uključuje izbor. Bog je naime izabrao čovjeka stvarajući ga. Izbor pak pretpostavlja slobodu. Čovjek je dakle obdaren slobodom da bi mogao izabrati (ili ne izabrati) Boga kao prijatelja.

¹ Ivan Golub, Man – Image of God (Genesis 1:26). A New Approach to an Old Problem, in: Matthias Augustin und Klaus-Dietrich Schunck (Hrsg), »Wünschet Jerusalem Frieden«. *Collected Communications to the XIIth Congress of International Organization for the Study of the Old Testament*, Jerusalem 1986, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris 1988, pp. 223 – 233; Ivan Golub, Imago Dei – Der Mensch als Bild Gottes: Gottespräsenz und Gottesdarstellung (Gen 1,26-27) und verwandte Texte, hrsg. von Adolf Martin Ritter, *Theologische Südosteuropaseminar, Ergänzungsband 3*, Heidelberg 1991; Ivan Golub, L'uomo immagine di Dio. Presenza, somiglianza, amicizia, *Studi ecumenici 10* (Venezia 1992) 455–458; Ivan Golub, Čovjek slika Božja (Post 1,26), Nov pristup starom problemu, u: *Bogoslovska Smotra* 41(1971) 377–390; Ivan Golub, Homo ludens imago Dei, u: *Bogoslovska smotra* 61(1991) 46–60; Ivan Golub, *Prijatelj Božji*, Zagreb 1990; Ivan Golub, *Prisutni. Misterij Boga u Bibliji*, 3. izd., Zagreb 1995.

Čovjek je, piše Pismo, pogazio prijateljstvo s Bogom, Bog ga je otjerao. Ipak prisutnost Boga u čovjeku nije posve iščezla. Inače čovjek ne bi bio čovjek, ne bi bio istovjetan sebi; ne bi naime bio slika Božja što znači prisutnost Boga u čovjeku. Ostala je u čovjeku neka prisutnost Boga.

Dogodilo se da je čovjek digao ruku na čovjeka. Prvo ubojstvo na zemlji. Kajin ubija brata Abela.

Bog će oštro zabraniti ubojstvo čovjeka i to obrazložiti činjenicom da je čovjek slika Božja:

A za vašu krv, za vaš život, tražit ću račun; tražit ću ga od svake životinje; i od čovjeka za njegova druga; tražit ću račun za ljudski život. Tko prolje krv čovjekovu njegovu će krv čovjek proliti! Jer na sliku Božju stvoren je čovjek! (Post 9,5-6)

Ako je čovjek slika Božja to jest biće u kojemu prebiva Bog onda je ubojstvo u stvari Bogoubojstvo – teocid. Ubojica je Bogoubica. Zanimljiva je uzrečica u hrvatskom narodu: »Ubiti Boga u čovjeku«. To znači satrti ga do kraja, sveći njegovu ljudskost na ništa. »Ubiti Boga u čovjeku« znači ubiti čovjeka kao čovjeka, izbrisati njegovu istovjetnost, zatrti ga. Ova riječ u narodu vrlo je bliska biblijskoj zamisli čovjeka. Po Bibliji na čovjekovo čovještvo spada da je slika Božja – a na sliku Božju spada da je Bog u njoj prisutan. Božja prisutnost u čovjeku spada na čovjekov identitet. Prema tome ubijanje čovjeka je ubijanje Boga. U stvari to je pokušaj ubojstva Boga.

Isus Krist će objaviti da Bog jest Otac. Znači ubijanje Boga u čovjeku u stvari je ocoubojstvo – patricid. Ubijajući čovjeka, sliku Božju, ubija se, pokušava se ubiti u njemu prisutnog Boga, Boga koji je Otac.

Ubojstvo čovjeka je i bratoubojstvo, fratricid. Isus je slika Božja, On je Sin Boga Oca, i On je brat ljudi, koje je poučio i pozvao ljude da Boga zovu »Oče naš«. Za nj veli Pismo: »Ne stidi ih se zvati braćom« (Heb 2,1), »U svemu braći sličan« (Heb 2,17). Posve dosljedno poistovjećuje sebe s ljudima: »Zaista, kažem vam, što učiniste jednome od ove moje najmanje braće meni učiniste« (Mt 25,40), »Zaista kažem vam, štogod ne učiniste jednomu od ovih najmanjih meni ne učiniste« (Mt 25,45). Ubojstvo čovjeka je dakle ubojstvo Isusa Sina Božjega, čovjekovog brata. Stoga je ubojstvo bratoubojstvo, fratricid. Ubijajući čovjeka, brata Sina Božjega, ubija se, pokušava se ubiti brata. Svaki čovjek je naime Kristov brat. I tko ubija čovjeka brata ubija.

Ubojstvo čovjeka je ubojstvo prijatelja, amikocid. Time što je Bog stvorio čovjeka svojom slikom, bićem dakle kojemu želi biti prisutan, blizak, izabrao ga je za prijatelja. Stvorivši ga slikom Božjom stvorio ga je prijateljem. Dosljedno, ako sam ja prijatelj Bogu i drugi čovjek ako je prijatelj Bogu, a Bog prijatelj njemu i meni, onda smo drugi i ja, biblijski rečeno, bližnji i ja, prijatelji, već zbog

podudarnosti volja među prijateljima. Ubiti čovjeka znači ubiti prijatelja, prijatelja Božjeg i svog prijatelja. Ubojstvo čovjeka je u konačnici i ubojstvo prijatelja.

Ubojstvo čovjeka je i samoubojstvo, suicid. Riječ Biblije Starog Zavjeta (Lev 19,18) i Novoga Zavjeta (Mt 5,43; 19,22; Mk 12,21; Lk 10,27; Rim 12,8-10; Gal 5,14; Jak 2,8) »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe« redovito se shvaća načinski: Ljubi bližnjega svoga onako kako ljubiš sebe. Ne poričući načinskog tumačenja vidim mogućnost i ovog značenja: Ljubi bližnjega svoga kao onoga koji je »ti«, koji je nastavak tebe, ljubi bližnjega kao produženje sebe, kao proširenje sebe, kao nastavljanje sebe samoga, eto, kao samoga sebe. Temelj ovakvog tumačenja je činjenica da je čovjek slika Božja što znači da je Bog čovjeku prisutan, da u njemu prebiva. Prisutnost Boga u meni koji sam slika Božja i u bližnjemu koji je slika Božja znači da je bližnji nastavak, produljenje, proširenje mene, baš kao što sam ja to svome bližnjemu. Ubiti bližnjega znači u stvari ubiti sebe. Ubojstvo je u stvari samoubojstvo.

Ubojica je samoubojica. Dostojevski je to umjetnički pokazao djelom »Zločin i kazna«. Raskolnjikov utvrđuje: »Ja nisam ubio staricu, ja sam ubio sebe.«

A samoubojstvo? Samoubojstvo je ubojstvo bližnjih, proksimicid. Kao što je bližnji produžetak mene tako sam ja bližnjemu produžetak njega. Bližnji je bližnjemu bližnji. Dići ruku na sebe znači dići je na bližnjega, na njega naime koji je nastavak mene, time što je slika Božja, što Bog prebiva u njemu i u meni kao slici Božjoj. Kao što ubijajući bližnjega čovjek ubije sebe tako ubijajući sebe ubija bližnje. Ubiti sebe znači ubiti bližnjega kao produžetak sebe. Samoubojstvom se ubija bližnje. A nerijetko je kod samoubojice to i u nakani. Želi kazniti bližnje. Zapravo ih smrtnom kaznom kažnjava. Samoubojstvo je ubojstvo bližnjih, proksimicid. Da li je samoubojstvo i ubojstvo Boga u sebi? Kako samoubojstvom čovjek ne prestaje biti čovjek, a to znači ne prestaje biti slikom Božjom, što pak znači da Bog ostaje nekako njemu prisutan, samoubojstvo je pokušaj ubojstva Boga. Samoubojstvo naliči svetogrđu. Zanimljivo da je Crkva samoubojicama – uz izuzetak patoloških suicida – uskraćivala crkveni sprovod.

Čovjek je slika Božja time što je Bog u njemu prisutan. Čovjek je, međutim, i sličan Bogu. Po čemu? Izdvajam jednu ali ključnu sličnost. Po bivovanju. Time što jest čovjek je sličan Bogu koji jest. Objavivši svoje ime – a ime kod Semita ne znači samo razlučivanje nego i određivanje onoga koji ga nosi – Bog je rekao da mu je ime »Ja jesam koji jesam« (hebrejski *Ehje ašer ehje*) »On jest Jahve« (Izl 3,13-15). Biti je Bogu bitno. Bog veli »Ja jesam« kao svoje ime, dakle kao svoju bit. Čovjek kazujući »Ja jesam« biva sličan Bogu. Time što jest čovjek je sličan Bogu. To je osnovna sličnost, nosilac svih ostalih sličnosti.

Ubiti čovjeka znači dokrajčiti čovjeka, izbrisati njegovo postojanje. Ubojstvo je pokušaj da se uništi osnovna sličnost čovjeka Bogu, koji je samo Postojanje, koji se zove »Ja jesam« odnosno »On jest – Jahve«. Zato je ubojstvo svetogrđe. Ubojstvo je ikonoklazam. Nasrtaj na sliku Božju. Pokušaj njezina uništenja.

Gdje je početak ubojstava u čovječanstvu? Nesumnjivo prva prolivena krv je Abelova što ju je prolio njegov brat Kajin. Odakle potstrek na ubojstvo, odnosno na ubojstva? Na razaranje postojanja kao sličnosti čovjekove Bogu? Od onoga koji je nazvan Protivnikom. Od Sotone. Sotona (hebrejski: *satan*) znači protivnik. Zna se. Protivnik Božji. Ako je Bogu vlastito biti i bivovanje darivati onda je njegovu Protivniku vlastito baš protivno: dokidati bivovanje, uništavati i poticati uništavanje, nadasve uništavanje Bogu najmilijeg darovanog postojanja a to je čovjek. Isus će, razumljivo, stoga Sotonu ili Đavla (grčki prijevod hebrejske riječi »Šatan« je »Diabolos« od čega dolazi Đavao) nazvati »čovjekoubojicom od početka« (Iv 8, 44).

Ubojstvo ma kako »uspješno« bilo ostaje samo pokušajem ubojstva. Boga u čovjeku se ne može ubiti. Može ga se samo pokušati ubiti. Unatoč tome što je čovjek ubijen on je čovjek. A to znači ono bitno po čemu je čovjek: slika Božja. To pak dalje znači da je Bog u njemu prisutan. Nadalje čovjek je sličan time što jest Bogu koji jest, kojemu je ime »Ja Jesam«. Sličan Bogu koji jest čovjek vazda jest. Tko jednom veli »Ja jesam« nikad više ne može bit »Ja nisam«. Ta sličnost Bogu temelj je čovjekove vječnosti. Zanimljivo da neki prijevod s hebrejskoga ime Božje »On jest – Jahve« prevode s »Vječni«. Čovjek je vječan jer veli »Ja jesam«. Životinje nisu vječne jer toga ne vele. Ubojstvo čovjeka u stvari ne dokida čovjekovo postojanje – pomračuje ga, svodi ga na tanku nit, na most prijelaza. Čovjek naime ostaje po bivovanju, po »biti« sličan Bogu, koji jest, koji se zove »Ja jesam« ili »On jest«, »Vječni«.

Veli se da nema savršenog zločina. Najveći zločin je ubojstvo. Nema savršenog ubojstva. Pače, nema ni izvršenog ubojstva. Ostaje samo pokušaj ubojstva. Ubojica ubojstvom čovjeka nije uništio. Prva kazna ubojici jest što misli da je uništio ubijenoga a nije. Daljna kazna jest da je ubijajući drugoga u stvari ubio sebe. Ubojstvo je pokušaj bogoubojstva – teocida, oceubojstva – patricida, bratoubojstva – fratricida, ubojstva prijatelja – amikocida, samoubojstva – suicida, ubojstva bližnjega – proksimicida. Pokušaj ubojstva jer je čovjek, makar bio i ubijen, slika Božja i sličan Bogu, Bog je u njemu i on je trajnim postojanjem sličan Postojećemu, Vječnome. Ubojstvo je najveća obmana ubojičina. Dogodit će se isto što se zbilo s ubojicama Isusa, slike Božje. Oni koji su se potstreknuti Sotonom nadali da su Isusa zadržali, izbrisali zadovoljno s lica zemlje, utvrdit će da to nije bilo tako. Uskrsnuo je. Postoji. Kad bi ubojstvo bilo uspješno, kad bi se njime konačno zadržali ubijenoga, uništio ga, i izbrisalo iz postojanja, onda bi pobijedio Protivnik, Sotona, Đavao, protivnik Postojanja. A on u konačnici ne pobjeđuje, veli Pismo. Može dobiti bitke ali ne konačni rat.

»Boga nikad nitko ne vidje:

Jedinorođenac – Bog –

koji je u krilu Očevu,

on ga obznani« (Iv 1,18).

On, Isus Krist, slika je Božja (2 Kor 4,4). Bog svijetli »na licu Kristovu« (2 Kor 4,6). Svaki je čovjek slika Božja. Ljudsko lice je Božje lice. Bog ima, dakle, lice. Vječna svjetlost Božjeg lica razlomljena je u vremensko svijetlo ljudskih lica. Bog primiče svoj obraz čovjeku po licu ljudi, bližnjih i bliskih. Što obasjava zemlju nije tek sunce i mjesec nego lice i obraz. Pomrčina obraza zamračuje zemlju. A svjetlost lica doprinosi sjaju svijeta. Svjetlo Božjeg lica rapršeno kroz prostor i vrijeme u licima ljudi sabrat će se u vječnosti. I ono što je bilo posredno postat će izravno, što se gledalo u slici vidjet će se samo u sebi. Jedan je za to uvjet: u svom vremenu i na svom prostoru treba prepoznavati sliku Božju u čovjeku, lice Božje prisutno i odslikano u obrazu čovjeka i oličeno u licu ljudi da bi se u vječnosti gledalo Boga licem u lice. I jedna je tome zapreka: nasrtaj na Božju sliku.

Nego, kakvu je ono zadaću bila dala učiteljica djeci? Da naslikaju Boga. Ivana, mislim da se tako zove, predala je čist list: Učiteljica se začudila, kako to. A djevojčica je rekla: »Drugarice, Boga se ne vidi.« Mene samo zanima da li je učiteljica s praznog lica podigla oči na lice djevojčice.

Summary

AN ASSAULT ON GOD'S IMAGE

In the Orient, especially in the Semitic Orient, the expression »Image of God« (Gen: 1,26-27) originally means the presence of the deity. Thus the expression that man was created in the image of God means primarily that God resides in man, is present in him, close to him, and that this presence is benevolent. To choose to be present in and close to one – and the creation of man was certainly an act of choice – means to designate him as a friend. Thus man received the gift of freedom in order to choose (or not) God as his friend. The Scripture says that man broke his pact of friendship with God, so God sent him away. In spite of this, God's presence in man has not been completely obliterated. Cain killed his brother Abel. God strictly forbade the killing of a man with the argument that man was made in God's image (Gen 9:5-6). If man is God's image, a being graced with God's presence, then homicide is in fact theocide. Jesus Christ said that God is the Father. Therefore to kill God in man is an act of patricide. The killing of man is also an act of fratricide. Christ is an image of God, he is the Son of God the Father, but he is also a brother to all men whom he taught and exhorted to call God »Our Father«. The killing of a man is therefore the killing of Christ, Son of God, man's brother. Thus homicide is fratricide. Killing a man, the brother of the Son of God, one kills, attempts to kill one's brother. Because every man is Christ's brother. Who kills a man kills his brother. The killing of a man is also the killing of a friend, amicocide. By creating man in his own image, a being graced by his presence and closeness, God chose him as a friend. Con-

sequently, if I am God's friend, and if my neighbour is also God's friend, and if God is friend to both of us, the other and I are neighbours in Biblical terms, namely friends. Thus to kill a man means to kill a friend, a friend of God and our own friend. The killing of a man is suicide. The Word »thou shalt love thy neighbour as thyself« (Lev 19;18) is usually understood as a comparison of manner: love your neighbour in the same way you love yourself. Without denying the validity of this interpretation, I also see the possibility of the following meaning: love your neighbour as you love the one who is »you«, the extension, the continuation of your own self, the expansion of your own self, and therefore as your own self. Thus killing one's neighbour means to kill oneself. Homicide is in fact suicide. Suicid is the murder of neighbours, proximicide. Just as my neighbour is an extension of myself, so I am an extension of my neighbour's self. To raise one's hand against oneself means to raise it against one's neighbour, the one who is an extension of myself by being God's image. Man is God's image through the presence of God in himself. However, man also resembles God. I will single out one essential similarity: his state of Being. God says »I am that I am« (Exodus 3,13-15) as his name, thus as his essence. By Saying »I am« man is like God. Murder is an attempt to destroy the basic likeness of man with God, who is Existence itself, whose name is »I am«. This is why homicide is sacrilege. Murder is an iconoclasm. An assault on God's image. Where does killing originate in human history? From Satan. Satan means adversary. We know whose adversary: God's. If the Being and Existence of God is to give something as a gift, then his Adversary is characterized by opposite: to deny existence, to destroy and excite destruction, and above all the destruction of God's dearest gift, the existence of man. »He was murder from the beginning« (John 8:44). Similar to God who is, man is forever: Who says »I am« once can never again revert to »I am not«. This similarity with God is the basis of man's eternity. There is no such thing as a perfect crime. Murder is the greatest crime. There is no perfect murder. More than that, murder is never perfected. What remains is just attempted murder. By killing a man the murder has not destroyed him. The first punishment for the murder is the fact that he believes he has killed a man, but this is not so. The further punishment is the fact that by killing another he has killed himself. Murder is a attempt at killing God – theocide, killing the Father – patricide, killing a brother – fratricide, killing a friend – amicicide, killing oneself – suicide, and killing one's neighbour – proximicide. It is attempt only because man, ever if killed, is God's image and God's likeness, God is in him and in his eternal existence he is like the Existing, the Eternal. The killing is the killer's greatest betrayal. If the killing had been successful, if the victim had been done away with, destroyed, eliminated from existence, that would be the victory of the Fiend, Satan, the Devil, the adversary of existence. But, as the Scripture says, he can never win. He can win battles, but never final war.